

TEABEMATERJALIDE KOOSTAMINE: KUIDAS VÄLTIDA STEREOTÜÜPE JA EELARVAMUSI?

Käsiraamat

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei
ühtekuuluvuspoliitika fondide võrdõiguslikkuse kompetentsikeskus

Tallinn 2016

SOOLISE VÕRDÕIGUSLIKKUSE JA VÕRDSE KOHTLEMISE VOLINIKU KANTSELEI

ühtekuuluvuspoliitika fondide võrdõiguslikkuse kompetentsikeskus

Roosikrantsi 8b, 10119 Tallinn

Tel: +372 626 9054

E-post: info@volinik.ee

www.volinik.ee/kompetentsikeskus/

Teksti autorid: Aet Kuusik, Brigitta Davidjants, Ülle-Marike Papp

Kujundaja ja illustratsioonide autor: Birgit Pajust

© Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei, 2016

Trükise kasutamine teaduslikel, hariduslikel ja informatsioonilistel eesmärkidel on lubatud, viidates trükise nimele ning avaldamisallikale.

Ühtekuuluvuspoliitika fondide võrdõiguslikkuse kompetentsikeskus on nõustamis- ja koolitusüksus, mille ülesanne on suurendada struktuurivahendeid kasutavate ja koordineerivate üksuste teadlikkust soolisest võrdõiguslikkusest ja võrdse kohtlemise põhimõtetest ning soodustada ja toetada nende põhimõtetega arvestamist ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014–2020 elluviimisel.

Tagasiside ja ettepanekud trükise kohta on oodatud soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei e-aadressile info@svv.ee.

ISBN 978-9949-9791-5-8 (trükis)

ISBN 978-9949-9791-6-5 (pdf)

Euroopa Liit
Euroopa struktuuri-
ja investeerimisfondid

Eesti
tuleviku heaks

SOOLISE VÕRDÕIGUSLIKKUSE
JA VÕRDSE KOHTLEMISE VOLINIK

EESSÕNA

Oleme oma tasasel maal otsinud rahu ja tasakaalu ikka nii, et igast kulutatud rahatähest tõuseks võimalikult suur kasu. Me pole riigi ega rahvana kuigi rikkad, hoolivad ja töökad aga küll.

Eesti järgib euroopaliku kultuuri põhimõtteid – hoolime oma ligimestest ja otsime kõikidele jõukohaseid võimalusi ühiskonnaelus kaasa lüüa. Euroopa Liidu tosina liikmelisuse aasta jooksul oleme saanud tublisti tõuketoetuste raha. Nii on valminud teid, lasteaedu, haiglaid, koole, uusi sotsiaalteenuseid, puhtamaks on saanud keskkond, tuge on tulnud töökohtade loomisse ja palju muudki. Igati loomulik, et Euroopa hoiab oma vanu traditsioone, sealhulgas ka traditsiooni ühisest kaukast raha jagamisel pidada silmas võimalikult suurt kasu kõikidele inimestele, mitte üksnes väljavalitutele.

Erilise hoole all on inimesed, kes küll soovivad ja suudavad panustada kogu Eesti ühiskonna või kohaliku kogukonna heaolusse, ent kelle võimalused ei ole päris võrdsed teistega. Olgu tegu näiteks noorte lapsevanematega, eriliste vajadustega inimestega, väga noorte või küpses eas kaasteelistega või ebaõiglaselt ja tõrjuvalt sildistatutega. Kõik teenused ja tooted, kõik teed ja ehitised, kõik programmid ja arendused, kõik kooolitused ja toetused peavad pakkuma võrdset võimalust igaühele. Võrdne võimalus ei tähenda seda, et igaüks peab trepist üles saama, sest trepp on ju olemas. Võrdne võimalus tähendab seda, et igaüks saab trepist üles vastavalt oma võimalustele ja eripäradele, eriti kui inimene oma eripärasid ise muuta ei saa. See tähendab seda, et trepi ehitamisel on kõikide inimeste peale juba mõeldud.

Euroraha kasutamisest antakse tavaliselt avalikkusele ka kenasti teada. Ligipääs teabele peab olema tagatud ka puuetega inimestele. Teavitust ei tohi kedagi halvustada ega kõrvale jätta. Üldiselt kehtib reegel, et ära tee teisele seda, mida sa ei taha, et tehtaks sulle endale või su lähedastele. See reegel kehtib ka tõuketoetuste kasutamisest teavitamisel.

Head lugemist!

Liisa Pakosta

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik

SISUKORD

Eessõna

Käsiraamat – kellele ja milleks?

1. Sooline võrdõiguslikkus ja sotsiaalne sidusus

1.1. Takistuseks on stereotüübid ja eelarvamused

1.1.1. Soostereotüübid naiste ja meeste kohta

1.1.2. Puudega seotud stereotüübid

1.1.3. Vanuselised stereotüübid

1.1.4. Vähemusi puudutavad stereotüübid

1.1.4.1. Rahvuslikud ja etnilised vähemused

1.1.4.2. Seksuaal- ja soovähemused

2. Sõnad, tekstid ja tähendused

3. Kuidas vältida teabematerjalides soostereotüüpide ja eelarvamusi?

3.1. Sõnakasutus ja tekstid

3.1.1. Jälgi, et keelekasutus ei kinnistaks soostereotüüpe

3.1.2. Arvesta inimeste eneseväärikusega

3.1.3. Lähene inimkeskselt

3.1.4. Vali ühiskondlik vaatenurk

3.2. Üks pilt võib rohkem rääkida kui sada sõna....

3.2.1. Vaata, kas fotod või illustratsioonid taastoodavad soolisi stereotüüpe

3.2.2. Teksti ja pildi kokkulangevus

3.2.3. Projekti tegevusi kajastavad fotod

3.2.4. Pildipankadest võetud fotod

3.2.5. Joonistused ja muud illustratsioonid

3.2.6. Värvivalikud

3.3. Kui ostad teenuse sisse

3.4. Kutsed ja teadaanded

3.5. Teabematerjalide levitamine

4. Eneseanalüüsi tähtsus

Kokkuvõte

Lisa 1. Juhendid juurdepääsetavuse tagamiseks

Lisa 2. Valik organisatsioone ja veebilehti, kust abi otsida

KÄSIRAAMAT – KELLELE JA MIKS?

Käsiraamat on mõeldud Euroopa Liidu struktuuri- ja investeerimisfondide **projektide rakendajatele** ja kõigile teistele, kes kajastavad projektide käigus tehtud tööd. Nendeks on näiteks maakondlik ja kohalik ajakirjandus, erialaste väljaannete ja portaalide toimetused või projekti kasusaajad.

Struktuurifondide eesmärk on vähendada struktuurset ebavõrdsust.¹ Fondid toetavad riike selleks, et tagada elanike heaolu ja vähendada sotsiaalseid erinevusi elanikkonnarühmade vahel. Selleks toetatakse arvukaid tööhõive-, haridus-, tervishoiu- ja hoolekande-, ettevõtlus- ja innovatsioonialgatusi.

Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määruse nr 1303/2013 ehk ühissätete määruse artikli 7 järgi on programmide ja projektide elluviimisel kohustuslik:

- arvestada soospektidega;
- toetada soolise võrdsuslikkuse edendamist ning vältida diskrimineerimist soo, rassi või rahvuse, usutunnistuse või veendumuse, puude, vanuse või seksuaalse sättumuse põhjal.²

Lisateavet soolise võrdsuslikkuse ja võrdse kohtlemise edendamiseks projektides leiad võrdsusvoliniku kantselei veebilehelt.³

Ühissätete määruses toodud nõuded kehtivad ka teabematerjalidele, mida koostatakse ja levitatakse projektide elluviimise käigus.

Enamjaolt on tegemist kutsete, plakatite ja voldikutega, kuid valmivad ka mahukamad väljaanded, õppematerjalid ja e-kursused ning uuringud. Teabe jagamiseks korraldavad projektide teostajad sihtgruppidele ka teabepäevi ja seminare, kirjutavad artikleid, tellivad tele- ja raadiosaateid, videofilme ja -klippe ning suhtlevad sotsiaalmeedias.

Valla- ja maakonnalehed, raadiod, uudiste- ja muud portaalid on omakorda huvitatud võimalikult mitmekesisest infosistust ning laiast lugejas- ja vaatajaskonnast.

¹ Ühiskonna sotsiaalne struktuur tähendab rahvastikurühmade astmelist jaotust ehk kihistumist kindlate tunnuste/kategooriate alusel, milleks on näiteks sugu, rahvus, vanus. Struktuurne ebavõrdsus on selline olukord, kus mõnda sotsiaalsesse rühma kuuluvate inimeste staatus on madalam mõne teise rühma inimeste staatusel. Struktuurne ebavõrdsus ilmneb ühiskonnaelu põhivaldkondades.

² Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 1303/2013, 17. detsember 2013, millega kehtestatakse ühissätted Euroopa Regionaalarengu Fondi, Euroopa Sotsiaalfondi, Ühtekuuluvusfondi, Euroopa Maaelu Arengu Euroopa Põllumajandusfondi ning Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi kohta, nähakse ette üldsätted Euroopa Regionaalarengu Fondi, Euroopa Sotsiaalfondi, Ühtekuuluvusfondi ja Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi kohta ning tunnistatakse kehtetuks nõukogu määrus (EÜ) nr 1083/2006. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0320:0469:ET:PDF>.

³ URL: <http://www.vordoisvolinik.ee/kompetentsikeskus/>.

Ajakirjanikud soovivad kajastada erinevaid teemasid, vaatenurki, poliitilisi veendumusi ja kultuurilist mitmekesisust. Ühissätete määramisel toodud nõuded kehtivad ka teabematerjalidele, mida koostatakse ja levitatakse projektide elluviimise käigus.

Enamjaolt on tegemist kutsete, plakatite ja voldikutega, kuid valmivad ka mahukamad väljaanded, õppematerjalid ja e-kursused ning uuringud. Teabe jagamiseks korraldavad projektide teostajad sihtgruppidele ka teabepäevi ja seminare, kirjutavad artikleid, tellivad tele- ja raadiosaateid, videofilme ja -klippe ning suhtlevad sotsiaalmeedias.

Valla- ja maakonnalehed, raadiod, uudiste- ja muud portaaliid on omakorda huvitatud võimalikult mitmekesisest infosist ning laiad lugeja- ja vaatajaskonnast. Ajakirjanikud soovivad kajastada erinevaid teemasid, vaatenurki, poliitilisi veendumusi ja kultuurilist mitmekesisust. Seda kõike võimaldab ka projektidega seotud tegevuste ja sündmuste peegeldamine.

Rahandusministeerium on koostanud selged juhised selle kohta, milliste põhisõnumite kaudu tõsta elanikkonna teadlikkust struktuurifondidest.⁴ Need juhised rõhutavad euroopalike väärtuste⁵, sealhulgas võrdsuse vahendamist.

Käesoleva juhendi eesmärk on suunata projektide elluviijaid ja nende tegevusi kajastavaid inimesi koostama avalikkusele mõeldud teabematerjale nii, et need aitaksid kaasa soolisele võrdsuslikkusele ja vähemusrühmade võrdssele kohtlemisele.

Ükski tekst, kuvand või videomaterjal ei edasta üksnes neutraalset infot ja teadmisi, vaid on ka võimas tähenduste looja. Alates lasteraamatutest ja õpikutest ning lõpetades meediaväljaannetega – tekstid, sõnumid ja pildid annavad edasi suhtumisi ning kujundavad üldsuse hoiakuid ja arusaamu tegelikkusest. Nii kujuneb ka üldine suhtumine naistesse ja meestesse, eri rahvus- ja vähemusrühmadesse. Meie ühiskonnas on eelkõige levinud naiste ja meeste erinev kirjeldamine ja kujutamine.

⁴ Euroopa Liidu ühtekuuluvuspoliitika fondide teavitamisstrateegia 2014–2020. Kinnitatud seirekomisjonis 29.01.2015. URL: http://www.struktuurifondid.ee/public/Euroopa_Liidu_ühtekuuluvuspoliitika_fondide_teavitamisstrateegia_20142020_29012015.pdf.

⁵ Vaata Euroopa Liidu Lepingu konsolideeritud versiooni, artikkel 2: „Liit rajaneb sellistel väärtustel nagu inimväärikuse austamine, vabadus, demokraatia, võrdsus, õigusiik ja inimõiguste, kaasa arvatud vähemuste hulka kuuluvate isikute õiguste austamine. Need on liikmesriikide ühised väärtused ühiskonnas, kus valitsevad pluralism, mittediskrimineerimine, sallivus, õiglus, solidaarsus ning naiste ja meeste võrdsuslikkus.“ URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2010.083.01.0001.01.EST&toc=OJ:C:2010:083:TOC#C_2010083ET.01001301.

On tähtis, et tekstid ja kuvandid:

- ei riivaks kellegi inimväärikust ega oleks diskrimineerivad;
- ei oleks eelarvamuslikud ega stereotüpiseerivad;
- aitaksid kaasa sotsiaalse sidususe ja soolise võrdõiguslikkuse edendamisele.

Ühiskonnad on alatasa muutumises ning muutuvad ka väärtused ja arusaamad. Need võetakse omaks seda kiiremini, mida rohkem neile tekstides ja kuvandites tähelepanu pöörata.

Mida rohkem on näha seda, et naisedki töötavad juhtidena ja tehnoloogiavaldkondades ning ka mehed võivad hoolitseda lähedaste eest ja olla kasvatajad-õpetajad, seda loomulikumana neid muutusi tajutakse ja seda rohkem leiavad need järgijaid.

Just teabevahetus ja infoedastus saavad suurendada sotsiaalset sidusust, sest aitavad omaks võtta ühiseid väärtusi, tõsta usaldust riiklike programmide suhtes, leida uusi kontakte, vältida tõrjutust ja eemalejätust.

Nende eesmärkide saavutamiseks antaksegi käsiraamatus näpunäiteid selle kohta, kuidas asjakohaseid rühmi tekstis ja pildis võrdselt kohelda ning vältida levinud vääruskumusi, negatiivseid hoiakuid ja stereotüpe.

Käsiraamatu esimene peatükk õpetab märkama erinevaid sotsiaalseid gruppe ning nendega seotud stereotüpe ja eelarvamusi, mis põhjustavad ebavõrdsust ja tõrjutust. Teine peatükk selgitab, kuidas keelekasutus ja kuvandid toetavad soolise võrdõiguslikkuse edendamist ja diskrimineerimise ennetamist. Kolmas peatükk on kõige praktilisem ning annab näpunäiteid, kuidas tekstides ja kuvandites ära tunda ning vältida soo- ja vähemusgruppide suhtes levinud stereotüpe.

Käsiraamatust leiab harjutusi ja kontrollküsimusi, mis aitavad veenduda, kas teabematerjalide tekstid ja kuvandid vastavad võrdse kohtlemise põhimõtetele ja soolise võrdõiguslikkuse eesmärkidele.

Loodame, et käsiraamatust on abi, et suhtuda soostereotüüpidesse kriitiliselt ja vältida eelarvamusi vähemusrühmade suhtes.

Soovitame tutvuda ka teiste soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise alaste abimaterjalidega.⁶

⁶ Vaata ühtekuuluvuspoliitika fondide võrdõiguslikkuse kompetentsikeskuse koostatud abimaterjale. URL: <http://www.vordõigusvolinik.ee/kompetentsikeskus/abimaterjalid/>.

1. SOOLINE VÕRDÕIGUSLIKKUS JA SOTSIAALNE SIDUSUS – ARENGU EESMÄRGID

Soolise võrdõiguslikkuse⁷ eesmärkideks on jõuda selleni, et naised ja mehed:

- oleksid majanduslikult sõltumatud, osaleksid võrdselt poliitiliste, majanduslike ja muude ühiskonnale oluliste otsuste tegemises;
- valiksid mitmekesisemalt eri- ja kutsealasid;
- jõuaksid võrdsemate haridustulemusteni;
- jagaksid võrdselt hoolduskohustusi.

Sooline võrdõiguslikkus ei tähenda siiski ainult naiste ja meeste arvulist võrdsust ehk tasakaalu. Naiste ja meeste võrdne staatus ühiskonnas ilmneb kirjutamata reeglites, normides ja arusaamades, mis väärtustavad naisi ja mehi võrdsel määral ega vastanda neid omavahel.

Soolist ebavõrdsust seevastu hoiab alal naiste ja meeste erinevuste rõhutamine ja meestega seotu suurem väärtustamine.

Sotsiaalne sidusus⁸ ehk ühiskonnaliikmete võrdsus ja heaolu sõltub sellest, kuivõrd on suudetud kõrvaldada takistused, mis piiravad eri vanuse- ning rühmide ja erivajadusega inimeste eneseteostust ja ühiskonnaelus osalemist.

Sotsiaalselt sidusas ühiskonnas puuduvad kultuurilised barjäärid ja negatiivsed rahvuslikud stereotüübid ning arvestatakse puuetega inimeste erivajadustega, ühiskondlikku tõrjutust ja ebavõrdsust tööturul, hariduses ning ka argielus leidub vähe. Kokkuvõttes tähendab see, et kõik sotsiaalsed rühmad osalevad ühiskonnaelus ja on omavahel usalduslikes suhetes.

⁷ Sooline võrdõiguslikkus tähendab seda, et naistel ja meestel on ühiskonnas võrdsed õigused, kohustused, võimalused ja vastutus. Selliselt seaduses sõnastatuna on sooline võrdõiguslikkus üldine hüve ja ühiskonna arengu eesmärk.

⁸ "Sotsiaalse sidususe all mõistame ühiskonna võimekust tagada oma kõigi liikmete heaolu, vähendada erinevusi ja vältida polariseerumist. Sidus ühiskond koosneb üksikest toetavatest vabadest inimestest, kes saavutavad oma ühiseid eesmärke demokraatlikult." The Revised Strategy for Social Cohesion, approved by the Council of Europe Committee of Ministers on 31 March 2004. (2004). Council of Europe. URL: http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/RevisedStrategy_en.pdf. Concerted development of social cohesion indicators Methodological guide (2005). Council of Europe. URL: http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/GUIDE_en.pdf.

Sotsiaalselt sidusa ühiskonna poole liikumine eeldab vabanemist:

- eelarvamustest vähemusrühmade suhtes;
- nende vastandavast eristamisest võrreldes suurema rühmaga;
- vähemusrühmade must-valgest iseloomustamisest ja meie-nemad mõttemallidest.

Mida rohkem erinevad sotsiaalsed rühmad omavahel suhtlevad, seda vähem tajub domineeriv rühm vähemusrühmi erisugusena ning vähemusrühmad ei tunnetavad sedavõrd teistsuguseks olemist ja ebaõiglast kohtlemist. Eri elanikkonnarühmade olukorra arvestamine, nende projektitegevustesse kaasamine, üritustele kutsumine ja rühmade omavaheline koostöö aitab luua omavahelisi suhteid ja arendada vastastikust mõistmist ning austust.

1.1. TAKISTUSEKS ON STEREOTÜÜBID JA EELARVAMUSED

Stereotüpiseerimine lähtub oletusest, nagu oleks olemas ühele või teisele soole, rahvusele, vanuse- või muule grupile omased tüüpilised keskmised omadused.

Ühiselt jagatud veendumusteks ehk stereotüüpideks⁹ on arvamused, mis rõhutavad naiste ja meeste erinevaid iseloomujooni, rolle, ametivalikuid ja huvialasid.

Ka eelarvamused puuetega inimeste, seksuaalvähemuste ja eri uskondade¹⁰ kohta lähtuvad oletustest, et on olemas mingile ühele rühmale omased tunnused, mis kehtivad rühma kõigi liikmete kohta.

Stereotüübid ei arvesta individuaalseid erinevusi ja on sageli ebasoodsama kohtlemise ehk diskrimineerimise põhjuseks.

Diskrimineerimist võib põhjustada:

- kui tervet rühma puudutavate hoiakute alusel otsustatakse sellesse kuuluva konkreetse isiku üle;
- kui ühe rühmaliikme käitumise põhjal otsustatakse kogu rühma üle

Esimest suhtumist iseloomustavad diskrimineerimisjuhtumid, kus inimes(t)ele on seatud mingid kitsendused või tekitatud ebasoodsam olukord töö- ja haridusvaldkonnas tema nahavärvuse, rassi, soo, usutunnistuse või veendumuste, seksuaalse sättumuse või rahvuse (etnilise kuuluvuse) tõttu.

⁹ Stereotüübid on hindava iseloomuga, hoiakulised, lihtsustatud üldistused mingile rühmale või grupile omistatavate omaduste ja käitumise kohta.

¹⁰ Uskond on ühist usku, usuvoolu tunnistavad inimesed.

Diskrimineeriv on juhtum, kus kuulmispuudega noort ei võeta õppima kutsealale, kus töötamine eeldab inimestega suhtlemist. Samuti on diskrimineeriv see, kui töölevõtmisel eelistatakse madalama kvalifikatsiooniga meeskandidaati naiskandidaadile.

Teist suhtumist illustreerivad sellised olukorrad, kui mingi otsus põhineb vaid isiklikul kogemusel.

See väljendub näiteks lausetes: „Minu laps küll ei sooviks...“, „Mina naisena arvan...“, „Meil oli üks roma, kes ...“. Samuti kui väidetakse, et mingeid takistusi rahvuse, keele või muul pinnal ei ole, sest üks vähemusgrupi liige on kõrgele ametikohtale jõudnud.

Mitmel sotsiaalsel rühmal on ühiskonnas madalam staatus ning neil on vähem ressursse ja võimalusi, mis kitsendab nendesse rühmadesse kuuluvate inimeste valikuvõimalusi kogu elutee jooksul. Enamjaolt mõjutavad inimeste positsiooni ühiskonna hierarhiareedelil nende sugu, vanus, rahvus või puue.

Ühiskonna kihistumist toetavad stereotüüpsed arusaamad ja eelarvamused ülalnimetatud sotsiaalsete rühmade oskuste ja omaduste suhtes. Need väljenduvad keeles ja kõnes, tekstides ja illustratsioonides.

Kõik inimesed on ja peaksid olema seaduse ees võrdsed, ent sageli kasutatud väljend "kohtleme kõiki võrdselt" näitab teinekord hoopis teadmatust eri rühmade olukorrast ja vajadustest.

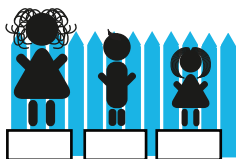
Enamasti ongi diskrimineeriv see, kui kõiki inimesi koheldakse ühesuguselt ega arvestata, et erinevatesse sotsiaalsetesse rühmadesse kuuluvad inimesed näiteks eakad või puudega inimesed kohtavad erinevaid takistusi, mis ei võimalda neil kõikidest tegevustest osa võtta või hüvedest osa saada.

Kui projekti üritusele saab registreerida vaid elektrooniliselt, võib see diskrimineerivalt mõjuda sellistele puudega inimestele, kellel on arvuti kasutamine raskendatud.

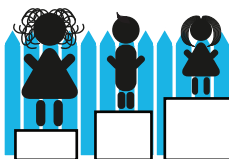
Võrdne kohtlemine ei tähenda seega kõigi inimeste ühesugust kohtlemist, vaid nende erinevate olukordade ja vajaduste arvestamist.

Kurdid ja vaegkuuljad on ettekannete ja kõnedega üritustel teiste osalejatega võrreldes ebasoodsamas olukorras. Võrdsemaid võimalusi pakub neile viipekeele tõlge.

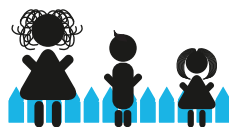
Ühesugune kohtlemine ei taga õiglust ja võrdsust tulemustes.

Ühetaoline kohtlemine

Võrdne kohtlemine

Barjääride eemaldamine

Enamasti ei kujune stereotüübid ja eelarvamused välja inimese isiklike kogemuste ja kokkupuudete põhjal mingi sotsiaalse rühmaga. Neid antakse kultuuris edasi ideede ja arvamustena ning normide ja tavadena, mida ei vaidlustata. Stereotüübid mõjutavad seda, kuidas ühiskonnas teatud rühmi nähakse, aga ka seda, kuidas sellesse rühma kuuluv inimene iseennast näeb.

Allpool on toodud mõned näited Eesti ühiskonnas levinud stereotüüpidest, eelarvamustest ja hoiakutest.

1.1.1. Soostereotüübid naiste ja meeste kohta

Sugu on üks sotsiaalne põhikategooria, mille alusel rühmitatakse inimesi naisteks ja meesteks. Soostereotüüpideks nimetatakse ühiskonnas sügavalt juurdunud uskumusi naiste ja meeste omaduste, võimete, huvide, rollide ja neile sobivate ametite suhtes.

Kuigi naised ja mehed osalevad võrdsel määral tööturul, valitseb Eestis arusaam, et naiste põhiülesanne on pühenduda perele ja lastele, meestel aga tööle ja karjäärile. Kuigi naiste suurem tagasihoidlikkus tuleneb ühiskonna ootustest soorollidele ja väljakujunenud soolisest ebavõrdsusest, usutakse, et see on nii looduse poolt seatud ja naistele loomumane.

Levinud stereotüübid naiste ja meeste omaduste kohta

Mehed

- ▶ Ratsionaalsed
- ▶ Tugevad
- ▶ Julged
- ▶ Egoistlikud
- ▶ Kinnised
- ▶ Riskialtid
- ▶ Orienteeritud edule

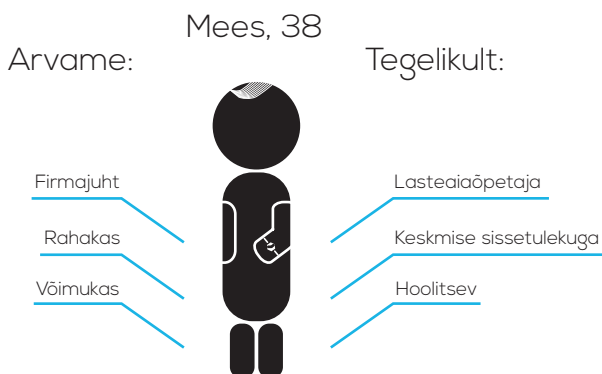
Naised

- ▶ Emotsionaalsed
- ▶ Nõrgad
- ▶ Tagasihoidlikud
- ▶ Hoolivad
- ▶ Jutukad
- ▶ Ilusad
- ▶ Orienteeritud perele

Ülalkirjeldatud omadustega inimesi võib aga leida nii naiste kui ka meeste seast – soostereotüübid on üldistused, mis ei vasta tegelikkusele. Iga inimene on oma psüühiliste, vaimsete, intellektuaalsete näitajate ja huvide poolest individuaalne.

NÄIDE

Eelarvamus

Uuringud näitavad, et kõikvõimalikud erinevused naiste endi ja meeste endi vahel ehk soogrupi sees on tunduvalt suuremad kui keskmiselt naiste ja meeste vahel.¹¹

¹¹ Hyde, J. S. (2005). The Gender Similarities Hypothesis. *American Psychologist*, Vol. 60, No. 6; Rippon, G. (2015). A welcome blow to the myth of distinct male and female brains. URL: <https://www.newscientist.com/article/dn28584-a-welcome-blow-to-the-myth-of-distinct-male-and-female-brains/> (1.11.2016).

Soostereotüübid on väga püsivad, sest need omandatakse juba esimestel eluaastatel. Normid, kuidas peab käituma tüdruk ja kuidas poiss, õpitakse selgeks kodus, lasteaias ja koolis.

Sugude eristamisele ja vastandamisele aitavad kaasa lasteraamatud ja õpikud, meedia, reklaam ja turundus. Nii saavad inimesed varakult selgeks, milliseid rolle peavad täitma mehed, milliseid naised ning kuidas käituda, et täita sotsiaalse keskkonna ootusi. See, mida peetakse mingil ajal ja ühiskonnas normaalseks, väljendub ka noorte meeste ja naiste haridus- ja töövalikutes.

Probleem on see, et soostereotüübid on enamasti sugusid vastandavad ja erinevalt väärtustavad.

Mehelikuks peetavaid omadusi (ratsionaalsus, erapooletus, iseseisvus) väärtustatakse ja hinnatakse rohkem kui naistele omistatavaid (emotsionaalsus, erapoolikus, sõltuvus).

Mõtteviisi, mille järgi on üks või teine sugu võimekam ja väärtuslikum kui vastassugu, nimetatakse seksismiks¹².

Keeles, tekstides ja kuvandites ilmneb seksism ühe või teise soo semantilise alavääristamisena.

Väljendid „naise jutt” ja „naise mõistus” on seksistlikud, sest alavääristavad naisi. Neid kasutatakse tavaliselt siis, kui tahetakse näidata, et kuulnud jutt pole tõsiseltvõetav või asjalik.

Seksistlikud on ka väljendid, mis seavad kahtluse alla meeste mehelikkuse, näiteks „memmekas”. ja „pehmo”. Argikeelset jaotust „tugevaks”. ja „nõrgemaks”. sugupooleks tuleks teabematerjalides vältida.

Soostereotüüpe ei saa loogiliselt analüüsida, sest juurdunud arusaamad on sageli vastuolulised.

Arvatakse, et inimeste valikuvõimalused ei sõltu sellest, kas nad on naised või mehed („Kõik sõltub inimesest...”). Samas on levinud usk, et naistele ja meestele on looduse poolt kaasa antud erinevad omadused ja võimed.

Igapäevaelus kehtivaid norme ja soorollide poolt seatud piire võetakse normaalse ja endastmõistetavana ega seata enamasti kahtluse alla. Seetõttu enamik inimestest teadlikult soostereotüüpe ei taju.

Sageli nähakse mõnes individuaalses eripäras hoopis erandit, mis normi ehk stereotüüpi kinnitab.

Näiteks võib tihti kuulda või lugeda: „Erinevalt teistest naistest ...“, „Mitte nagu teised mehed...“.

Sellisel mõeldes ja öeldes aidataksegi kaasa ühe või teise soostereotüübi kinnistumisele.

Traditsioonilised ja stereotüüpsed ootused soorollidele mõjutavad märkamatuult naiste ja meeste otsuseid. Üldistades võib öelda, et ühiskond suunab mehi eelistama töökohti, kus on tegemist tehnikaga, naisi aga neid, mis on seotud inimestega. Tööturu reaalne olukord, kus töö- ja ametikohad jagunevad meeste ja naiste vahel, soodustab omakorda naiste ja meeste omaduste ja rollide kohta kehtivate soostereotüüpide kinnistumist.

Sügavalt juurdunud arusaamad naistele ja meestele "sobivate" tööde ja ametite kohta on diskrimineeriva mõjuga, sest nad piiravad inimeste valikuvabadust. Seda eriti olukorras, kus keegi ei oska ette näha, kuidas muutub tulevikus tööturg või milliseid ametioskusi läheb tarvis paarikümne aasta pärast.

Mida teabematerjalides arvestada?

See, mida peetakse sobivaks naistele ja mida meestele, sõltub ajast, kohast ja kultuurist ehk on muutuv ja muudetav.

Näiteks meeste domineerimine nii tööelus juhtidena kui ka poliitilistel liidripositsioonidel kinnistab inimeste hoiakuid, et nii ongi normaalne ja õige.

Kui aga näidata ja näha, et ka naised töötavad juhtidena või täidavad ministrite ja muude poliitiliste ametitega seotud ülesandeid ning mehed tulevad toime laste õpetamise ja nende eest hoolitsemisega, hoiakud muutuvad ja soolised stereotüübid nõrgenevad.

Kui juurdunud soorollid ja soostereotüübid kujundavad erineva suhtumise naistesse ja meestesse juba inimese esimestel eluaastatel, siis vähemusrühmade suhtes tekkiv meie-nemad mõtteviis kujuneb välja pikema aja jooksul vastavalt sotsiaalsele kontekstile ning inimese grupikuuluvusele. (Meie: eestlased – nemad: venelased; meie: terved – nemad: puudega). Mida vähem on enamusrühmal kokkupuuteid vähemusrühmadesse kuuluvate inimestega, seda rohkem kinnistuvad nende kohta eelrvamused ja stereotüübid.

Stereotüüpe eakate, teiste rahvuste ja erivajadustega inimeste kohta on kergem märgata kui soostereotüüpe ja seetõttu on neid ka kergem muuta. Samas kujundavad soostereotüübid suhtumist ka vähemusrühma kuuluvatesse naistesse ja meestesse ning sooline ebavõrdsus puudutab ka neid.

1.1.2. Puudega seotud stereotüübid

Puudega inimestel ei ole kõigi teistega võrdseid võimalusi, sest neil võib olla piiratud ligipääs informatsioonile, avalikule ruumile, hoonetele ja teenustele. Nad töötavad ka sageli madalama staatuse ja palgaga töökohtadel, kus on vähem võimalusi karjääri teha. Puudega inimeste erivajadustest palju ei teata ning stereotüüpide, eelarvamuste ning väärarusaamade tõttu suhtutakse neisse diskrimineerivalt.

Arvatakse, et suurem osa erivajadustega inimestest on liikumispuudega; arvatakse, et puuetega inimesed sobivad rohkem lihttöödele; arvatakse, et erivajadustega inimeste elu ei peagi olema huvitav ja vaheldusrikas, olulisem on toimetulek; arvatakse, et puuetega inimeste hulgas pole positiivse ellusuhtumisega inimesi.

Kohata võib hoiakuid, nagu oleksid liikumispuudega inimesed ka vaimselt vähem võimekad. Kõige visamalt taanduvad aga väärarusaamad psüühiliste erivajadustega inimeste kohta – oletatakse, et nad on ettearvamatud ja ohtlikud.¹³

Eelarvamused vähenevad siis, kui puuetega inimestega vahetult kokku puututakse ning avalikkus saab erivajaduste kohta rohkem infot.

See, kuidas puudega inimestest kirjutatakse ja räägitakse, mõjutab ühtlasi seda, milliseks kujuneb puudega inimese(t)e minapilt ja positsioon ühiskonnas.

Haletsemine, kaasatundmine, hakkamasaamise üle imestamine ning rohkem puudest kui inimesest rääkimine võib mõjuda diskrimineerivalt. Puudest tulenevad kihistumise ja tõrjutuse probleemid on eeskätt seotud füüsilise ja sotsiaalse keskkonnaga, mis ei arvesta puuetega inimeste vajadusi.

Kuna sõna "puue" seostub rohkem inimese kui väliskeskkonnaga, kasutataksegi üha enam termineid „erivajadused“ ja „erivajadusega inimesed“. Erivajadus viitab vajadusele muuta keskkonda ja tegevusi

¹³ Krupa, T., Kirsh, B., Cockburn, L. and Gewurtz, R. (2009). Understanding the Stigma of Mental Illness in Employment. Work: A Journal of Prevention, Assessment and Rehabilitation 33 (4): 413–25.
doi:10.3233/WOR-2009-0890. Viidatud: Veldre, V., Masso, M., Osila, L. (2015). Vaimse tervise häirega inimesed avatud tööturul. Tallinn: Poliitikauringute Keskus Praxis.

selleks, et inimesed tuleksid iseseisvalt toime ning neil oleks võimalik areneda ja ühiskonnas osaleda.

Teadvustamatult ja tahtmatult seostatakse puudega naiste ja meestega ka soolisi stereotüüpe ja eelarvamusi. Meheks olemine otsekui kaitseks puude eest, naiseks olemise normid aga süvendavad puuet.¹⁴

Oletatakse, et naistel võtab puue võimaluse töötada, olla ema, abikaasa ja armastatu, hoolitseda pere eest – teisisõnu kõik selle, mida on peetud naiste põhiülesandeks ning väärtustamise aluseks.

Puudeliseks sildistamine võib inimesele tähendada seda, et teda peetakse väärtusetuks ja passiivseks ning see riivab tema inimväärikust.

Erivajadustega inimesed ise ei nõustu inimeste liigitamisega normaalseteks ja normist erinevateks. Erivajadustega inimesed ei pruugi soovida, et neid eristatakse ja haletsetakse.¹⁵

1.1.3. Vanuselised stereotüübid

Nii noored kui eakad on loomulik osa ühiskonnast ning kõikidel ühiskonna vanuserühmadel peab olema võimalus osaleda ühiskonnaelus. Eakad moodustavad viiendiku elanikkonnast ja nende osakaal kasvab.

Noored ja eakad on mõlemad tööturul vanuse tõttu ebasoodsamas olukorras. Vanuselised stereotüübid ja eelarvamused on aga nende puhul erinevad.

Levinud hoiak on see, et noortel pole piisavalt kogemusi otsustamiseks ja piisavalt teadmisi ja oskusi töötamiseks.

Vanemaealisi peetakse tööturul sageli vähem paindlikeks ja produktiivseteks ning vähese õpimotivatsiooniga töötajateks. Arvatakse, et vanemaealised ei suuda omandada uusi oskusi, on tihti haiged ning viibivad seetõttu rohkem tööl eemal.

Hoiakute ja eelarvamuste tõttu jääb arvestamata, et pikem elu ning pikem õppimise ja elukogemuse kogumise aeg annab vaimses võimekuses teatud eeliseid, näiteks lahenduste ja seoste leidmises.

¹⁴ Reinikäinen, M.-R.(2007). Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit.

Yhiskunnallis-Diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research 304.URL: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13370/9789513928469.pdf?sequ> (10.11.2016).

¹⁵ Vaegnägija EST (2014). Sotsiaalministeerium. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=R0F5EsMEodg> (26.09.2016).

Inimaju on arenemisvõimeline seni, kuni seda kahjustab mõni vananemisega seotud haigus.¹⁶

Arvestamata jäävad ka võimalikud noorte eelised algatusvõimelisus, ideede ja lähenemiste uudsus.

Inimeste järjekindlat stereotüpiseerimist ja ebavõrdset kohtlemist ainuüksi seetõttu, et nad on eakad, nimetatakse ageismiks (ingl. k. eakate negatiivne stereotüpiseerimine, eesti k. ka vanustundlikkus).

Ebavõrdne ja sildistav suhtumine, mis lähtub inimeste vanusest, väljendub nii keeles ja tekstides kui ka inimeste elu puudutavates otsustes.

Vanuseliseks diskrimineerimiseks peetakse näiteks patroneerivat käitumist (eaka inimese eest millegi ära tegemist või otsustamist) või eakatele suunatud tekstides lihtsustatud sõnavara kasutamist.

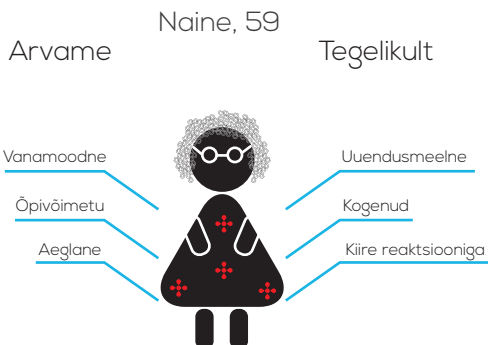
Mida teabematerjalides arvestada?

Eri põlvkondade koostöö ja ühisüritused vähendavad vanuselist eristamist ja vastandamist.

Eakate kujutamine väljakutseid pakkuva vaimse ja füüsilise tegevuse juures aitab stereotüüpe ja eelarvamusi kummutada. Näiteks eakate õppimise kajastamine muudab eakad kogukondades nähtavamaks ja tõstab nende staatust.

NÄIDE

Stereotüüp

¹⁶ Cohen, G. D. (2006). The Mature Mind: The Positive Power of the Aging Brain. New York: Basic Books.

1.1.4. Vähemusi puudutavad stereotüübid

Vähemus on inimrühm, kes erineb domineerivast ühiskonnarühmast (usu, rahvuse, etnilise päritolu, seksuaalse sättumuse või muu tunnuse tõttu). Sellistesse rühmadesse kuuluvad inimesed pole enamasti visuaalselt eristatavad, vahetegemine toimub näiteks nimekuju või põhikultuurist erineva käitumise põhjal. Vähemusrühmi tajutakse sageli võõra ja eripärasena või oma kultuuri ja tavasid ohustavana.

Vähemustega seotud eelarvamuste aluseks on sageli oma – võõras, meie – nemad ja teised vastandamist võimaldavad võrdlusalused.

Enamus- ja vähemusrühmade omavaheline suhtlemine aitab eelarvamusi ja hirme vähendada.

1.1.4.1. Rahvuslikud ja etnilised vähemused

Rahvusrühmade ja etniliste gruppide eristamisel rõhutatakse kultuurierinevusi või omistatakse mingile etnilisele grupile kindlaid iseloomujooni ja käitumismalle – rahvuslikke stereotüüpe.

Eestis on ajalooliselt kujunenud stereotüüpsed eelarvamused, mille järgi on venelased pealetükkivad, kontrollimatud, kuid üldiselt sõbralikud ja mitte kuigi töökad. Eestlased aga on väheaktiivsed, alalhoidlikud, umbusklikud, kuid töökad. Need stereotüübid on eestlasi ja venelasi vastandavad.

Mõnel muul rahvusel võivad olla nii eestlaste kui ka venelaste kohta hoopis teist laadi stereotüüpsed arvamused. Stereotüübid ei peegelda rahvusrühmade tegelikku käitumist.

Eestis elab enam kui 180 erineva rahvuse esindajaid. Suurim vähemusrahvus on venelased (25,2% rahvastikust).¹⁷

Eestlaste ja venelaste vaheline sotsiaalne ebavõrdsus tuleneb paljuski sellest, et tööturg on etniliselt ja keeleliselt jagunenud. Osades ettevõtetes domineerib eesti, teistes vene keel. Tööturul on kõige halvemas olukorras vene keelt kõnelevad naised.¹⁸

Eestis on teisigi väikesearvulisi keelelis-kultuurilisi kogukondi, kelle elulaad erineb märgatavalt tavapärasest. Neist tuntumate hulka kuuluvad romad ehk mustlased.

¹⁷ Suuruselt järgmisteks vähemusrahvusteks on ukrainlased (1,8%), valgevenelased (1%) ja soomlased (0,6%).

¹⁸ Kellel on Eestis hea, kellel parem? Võrdõiguslikkuse mõõtmise mudel (2016). Tallinn: soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik.

URL: http://www.vordõigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2016/03/mudel_final.pdf (7.12.2016).

Neil on elav pärimuskultuur ja suuliselt edasiantavad traditsioonid, mistõttu ei omanda neist paljud kohustuslikku kooliharidust. Enamik neist ei tööta ja lastel ning noortel on raske kohaneda haridussüsteemiga.

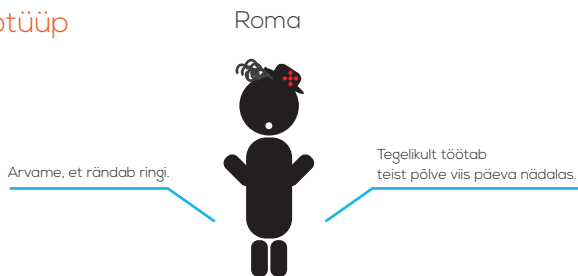
Romasid tuntakse ühekülgsest, peamiselt mustlaste-ennustajana. Kui aastakümneid tagasi iseloomustati neid negatiivselt ja ohtlikena, siis nüüdisajal on üldine hoiak pigem ettevaatlik.¹⁹ Oma osa on selles avalikul meedial.

Kui vaadelda, kuidas on viimase viie aasta jooksul kujutatud eesti ajakirjanduses romasid²⁰, siis selgub, et enamikul juhtudel räägitakse neist kui rändavatest kriminaalidest.²¹

Ka romad ise tunnevad, et nende suhtes kehtivad stereotüübid ja eelarvamused, mis teevad nende positsiooni tööturul teistega võrreldes halvemaks. Romad kogevad tööturul ja mujal sageli diskrimineerimist.²² Siiski ei saa neid käsitleda homogeense rühmana. Romade hulgas on nii neid, kes soovivad oma etnilise identiteedi ja kultuuri säilitamiseks eralduda ja suhtlemist vältida kui ka neid, kes püüavad ühiskonnaelus osaleda. Naised ja tütarlapsed on romade kogukonnas allasurutud seisundis.²³

Sallimatus ilminguid sisserändajate suhtes põhjustavad Eestis peamiselt kohalike elanike vähesed varasemad kokkupuuted välismaalastega.²⁴

NÄIDE Stereotüüp

¹⁹ Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuring (2013). Uuringu raport. Tallinn: TLÜ RASI. URL: <http://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/16995> (8.12.2016).

²⁰ Kui veel hiljuti kasutati roma rahvuse märkimiseks sõna "mustlane", siis tänapäeval soovitatakse kasutada nende enda eelistatud nimetust "roma".

²¹ Leopard, G. (2016). Romade representatsioonid ajalehes Postimees vahemikus 1995–2000 ja 2011–2016. Tallinn: Tallinna Ülikool, lk 26.

²² Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuring (2013). Uuringu raport. Tallinn: TLÜ RASI.

²³ Tali, M., Kollom, K., Velberg, M.-L. (2007). Naised Eesti mustlaskogukondades. Uurimuse aruanne, Tallinn: Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut, Kodanikeühiskonna Uurimis- ja Arenduskeskus. URL: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/naised_20eesti_20mustlaskogukondades_uuringuraport_1_.pdf (8.12.2016).

²⁴ Kallas, K., Vetik, R. jt. (2015). Eesti ühiskonna lõimumismonitooring 2015. Tallinn: Eesti Vabariigi Kultuuriministeerium. URL: <http://www.kul.ee/et/eesti-uhiskonna-loimumismonitooring-2015> (1.10.2016).

Mida teabematerjalides arvestada?

Mida rohkem on ühiskonnas teadmisi eri rahvuste ja etniliste vähemuste kultuuritavadeist ja elulaadist, seda avatumaks muutuvad hoiakud nende suhtes.

Mida tihedamad on kontaktid, suhtlus ja infovahetus eri emakeelega inimeste vahel, seda vähem ohustab keelelisi ja kultuurilisi kogukondi tõrjutus.

Teabematerjalide koostamisel ja levitamisel on oluline pakkuda informatsiooni projekti tegevustest eri keeltes.

1.1.4.2. Seksuaal- ja soovähemused

Lühendit LGBT kasutatakse lesbide, geide, biseksuaalsete inimeste ja transinimeste tähistamiseks.

Esimesed kolm on seksuaalvähemused ning seotud seksuaalse orientatsiooniga. Transsooliste inimeste sooline minapilt või eneseväljendus erineb sünnipärasest soost, teisisõnu on tegemist soovähemusega. Inimeste seksuaalne orientatsioon ja sooline identiteet ei ole visuaalselt eristatav.

Negatiivseid tundeid või viha homo- ja biseksuaalsuse ja transsoolisuse ning lesbide, geide, biseksuaalide ja transsooliste inimeste suhtes nimetatakse tavaliselt homo-, bi- või transfoobiaks. Selliste tunnete põhjus on ühiskonnas kinnistunud arusaam, mis peab heteroseksuaalsust eelistatud ja normaalseks orientatsiooniks ning taunib homoseksuaalsust.

Argikeeles kasutatakse sõnu, millel on negatiivne (peaaegu alati ainult seksuaalsusega seotud ja muid suhteid eirav) tähendusvarjund: „homoseksuaal“, „homopaar“, mis tähistavad eristumist normist – heteroseksuaalsetest inimestest.

Selline sildistamine on halvustav ja solvav. Selliste sõnade asemel võib kasutada nimetusi „gei“ ja „lesbi“ ning termineid „seksuaalne orientatsioon“ või „seksuaalne sättumus“.

Mida teabematerjalides arvestada?

Vähemusgruppidesse kuuluvate inimeste võrdsemat kohtlemist edendab see, kui teabematerjalid näitavad enamus- ja vähemusrühma liikmeid koos ühiste eesmärkide nimel tegutsemas.

Tuleb vältida fotosid ja illustratsioone, mis võivad jätta eksitava mulje, nagu võiks kellegi seksuaalne sättumus olla väliste tunnuste põhjal määratav.

LGBT inimesed ei moodusta ühtset rühma ega kogukonda, nende identiteetidid on erinevad ja seda tuleb respektierida.

2. SÕNAD, TEKSTID JA TÄHENDUSED

Eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud peegelduvad keeles ja tekstides, illustratsioonides ja kuvandites. Tekstid annavad edasi teadmisi, uskumusi ja hoiakuid. Tekstid ja kuvandid aitavad luua ja rõhutada ka erinevusi ning sotsiaalsete rühmade staatust ühiskonnas.

See, kuidas käsitletakse näiteks soolisust, rahvust, vanust, usulisi veendumusi, füüsilist või vaimset puuet, võib vähendada inimese eneseusku ja enesekindlust. Seepärast on oluline kasutada sõnu ja väljendeid, mis inimese minapildis neid tahke ei riivaks ja stereotüüpe ei kinnistaks.

Soostereotüüp, et naised ja mehed on sünnilt erinevate ja vastandlike omadustega ilmneb sellistes väljendites nagu „õrnem, nõrgem sugu“ (naissugu) ja „tugevam, kangem sugu“ (meessugu), „poisid on loomult“, „naistele on omane“.

Keelekasutuses rõhutatakse sageli ootusi mehelikkusele ja naiselikkusele ning naiste ning meeste erinevaid rolle.

Näiteks ei tohiks mees olla haige, nõrk või tundlik ning naine peaks olema hoolitsetud ja empaatiline; naiste põhiülesanne on pühenduda perele ja lastele, meestel aga tööle ja karjäärile; mõisted „edukas ärimees“ ja „karjäärinaine“ kannavad erinevaid tähendusvarjundeid.

Viimaste aastakümnete jooksul on sõnakasutuses toimunud palju muutusi, et vähemusrühmadesse kuuluvate inimeste väärikust võimalikult vähe riivata.

Sõnade „vanur“ või „vanainimene“ asemel kasutatakse neutraalsemaid sõnu „senior“, „eakas“.

„Vaimselt alaarenenud“ asemel öeldakse nüüdisajal „õpiraskustega inimene“.

Puuetega inimestest rääkides välditakse üldistavat sõna „puudelised“. Kasutatakse termineid „puuetega inimesed“ ja „erivajadustega inimesed“. Samuti on soovitatav kasutada mõiste „kurt“ asemel „vaegkuulja“ või „kuulmispuudega inimene“ ja „pime“ asemel mõistet „vaegnägija“.

Inimeste rühmitamine ja nimetamine nende meditsiinilise diagnoosi alusel, näiteks öeldes „autistid“ ja „aspergerid“, kõlab samuti sildistavalt. Parem on rääkida „autistlikest inimestest“ ja „Aspergeri sündroomiga inimestest“.

Rahvusrühmade puhul rõhutavad erisust sõnad „muulane“ ja „mitte-eestlane“. Vähem vastandav on kasutada konkreetse rahvusrühma nimetust või siis „muukeelse elanikkonna“ mõistet.

Enam ei peeta sobivaks kasutada mõistet „illegaal“, mis riivab inimväärikust või „immigrant“, millel on negatiivne tähendusvarjund, vaid sõnu „sisserändaja“ ja „uussisserändaja“.

Kulunud „sallivuse“ asemel võiks kasutada sõna „austus“, mis viitab võrdsusele, mitte võimusuhetele.

Mida teabematerjalides arvestada?

Tekstide, illustatsioonide ja videomaterjalide abil saab vaidlustada kehtivaid stereotüüpe ja eelarvamusi, näidata muutuvaid soorolle, ebatraditsioonilisi erialavalikuid, elurõõmsaid eakaid ja puuetega inimesi, eri rahvuste koostegemisi ja muud sellist kuvada uut reaalsust.

Selliseks uueks reaalsuseks on näiteks tõsiasi, et naised on liikunud varem meestele omaseks peetud tegevusvaldkondadesse, et inimesed, kellel on puue, ei pea end enam varjama, et eakamate töötamine on aktsepteeritud.

Mida rohkem selliseid muutusi näidata, seda kiiremini nähakse neid olukordi ühiskonna normaalse toimimisena.

3. KUIDAS VÄLTIDA TEABEMATERJALIDES SOOSTEREOTÜÜPIDE JA EELARVAMUSI?

Teabematerjale koostatakse projektide elluviimisel selleks, et:

- levitada infot ja teadmisi projektist ja/või selle raames tehtust;
- levitada teavet projekti raames pakutavatest teenustest (näiteks koolitused, üritused);
- parandada elanikkonna teadlikkust mingis teemavaldkonnas;
- tutvustada teadus- või arendustegevusi.

Teabematerjalide hulka kuuluvad ka mitmesugused metoodilised juhendid ja õppematerjalid, esitluste slaidid, kampaaniad ja plakatid.

Kõik loodavad tekstid peegeldavad oma sõnakasutuses koostajate mõttemaailma ja hoiakuid. Sõnad ja nende tähendus muutuvad siis, kui teiseneb maailm meie ümber ning kui toimuvad kultuurilised ja majanduslikud muutused. Selliseid arenguid võib kiirendada, kui teadlikult valida, milliseid sõnu oma mõtetest ja tegudest rääkimisel kasutada.

Pahatihti võib kohata harjumuspäraseid sõnakasutusi ja mõttearendusi, mis õigustavad soolist ebavõrdsust või riivavad inimväärikust.

3.1. SÕNAKASUTUS JA TEKSTID

3.1.1. Jälgi, et keelekasutus ei kinnistaks soostereotüüpe

Hoidu naiste ja meeste rõhutatud eristamisest ja vastandamisest.

Vaata:

- kas naisi ja mehi iseloomustatakse sarnaste tunnusjoonte kaudu?
- millistes tegevustes või protsessides neid kujutatakse?
- kas üht sugu näidatakse aktiivsena, teist passiivsena?

Välgi soostereotüüpe omadusi, rolle ja tegevusi.

Kontrolli, kas mehi iseloomustavad omadussõnad (näiteks „iseseisev“, „tahtejõuline“, „tark“, „julge“ ja „vankumatu“, noorukina „sihiteadlik“ ja meheks „kindel“) vastanduvad naiste puhul kasutatud sõnadele („õrn“, „uudishimulik“, „tagasihoidlik“, „ilus“, „võluv“, „edev“, „sarmikas“ ja „kaunis“). Stereotüüpne on rõhutada meeste iseloomustamisel eelkõige mõtlemis- ja arutlemisvõimet, naiste puhul seevastu välimust ja iseloomu.

Kaalu, kas kasutatud omadussõna iseloomustab konkreetset inimest ja kas see on selle teksti puhul asjakohane.

Väljaldi argikeelseid väljendeid, mis võivad alavääristada erialast ettevalmistust nõudvaid ameteid või neid ülesandeid täitvaid inimesi. Näiteks "lasteaiatädi" ja "kokatädi" või "sekretärineiu" asemel kasuta "lasteaiatädi", "kokk" ning "sekretär".

Kirjalikku teksti luues ära kirjelda naised ja mehed vastandavalt, näiteks rõhutades naiste puhul emotsionaalsust ja meeste puhul ratsionaalsust. Selline lähenemine kinnistab soostereotüüpe ning on üks peamisi soolise ebavõrdsuse põhjuseid.

Väljaldi stereotüüpsete soorollide taastootmist naiste seostamist üksnes hoolitsus- või kodutöödega ja perekondlike kohustustega ning meeste kujutamist ainult tehniliste alade ning tööalaste edusammudega seotult. Arvesta, et töö- ja pereelu ühitamise küsimused puudutavad nii naisi kui ka mehi.

Jälgi, et naised ja mehed oleks kirjeldatud nii traditsioonilistes "naiste" ja "meeste" ametites kui ka mittetraditsioonilistes tegevustes.

Hea näide on karjääriõpetuse õpiku kaanekujundus, millel on pilt tütarlapsest ebatraditsioonilisel tegevusalal.

25

Väljaldi keelendeid, mis viitavad ajaloolisele tööde jagunemisele.

Sellisteks on mees-liitelised sõnad, mis pärinevad ajast, mil selliseid ameteid pidasidki vaid mehed. Näiteks „ärimehe“, „ehitusmehe“ ja „turvamehe“ asemel võib kasutada „ettevõtja“, „ehitaja“ ja „turvatöötaja“ nimetusi.

²⁵ Karjääriõpetus: aineramat põhikooliõpetajale (2010). Toimetajad: Mare Lehtsalu, Einike Pilli. Elukestva Õppe Arendamise Sihtasutus. Karjääriteenuste arenduskeskus Innove. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. URL: <http://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/16153> (20.10.2016).

Hoidu nais-, ja mees-eesliiteliste sõnade kasutamisest.

Sõnad „naispresident“, „meesmodell“, „meesõpetaja“, „naistraktorist“ ja „naisjuht“ edastavad sõnumit, et tegemist on erandiga (võrdle näiteks „president“ vs „naispresident“), normist kõrvalekaldumisega. Mõlema soo puhul kasuta sõnu „president“, „modell“, „õpetaja“, „traktorist“ ja „juht“.

Enamikus kontekstides pole töötaja soolisel kuuluvusel tähtsust ja sugu nimetava eesliite võib rahumeeli kasutamata jätta.

Välidi isikutest rääkides nende füüsilise välimuse ja perekonnaseisu kirjeldamist, kui materjali sisu seda vältimatult ei nõua.

Jälgi, et tekstis kasutataks naiste ja meeste kohta nende nimesid ühtviisi, mitte meesisikuid ees- ja perekonnanimega, naisi aga ainult eesnimega, mis jätab mulje, nagu oleksid nad vähem tähtsad.

Kontrolli, kellele viidatakse tekstis isikuliselt, kellele mitmuses ja rühmana. Selline viitamine on sageli seotud traditsioonilise soorollijaotusega – võimu omavaid mehi näidatakse individuaalselt, naisi aga esitatakse rühmana, mis jätab neist mulje kui vähem olulistest.

Tea, et kajastused edukatest naistest mitmesugustel elualadel tugevdavad naiste kui aktiivsete tegutsejate ja ettevõtlike inimeste rolli ühiskonnas. Meeste kujutamine hoolitsejana aitab muuta hoiakut, nagu peaksid mehed täitma üksnes kindlalt piiritletud rolle tehnilistel aladel, juhi ja liidrina ning oleksid vähem hoolivad ja emotsionaalsed.

Maanteeameti ajakirja Teeleht kajastus teedeinsener Kadi Tuumast on hea, sest artiklis on kujutatud teda tegutsemas naiste jaoks ebatüüpilisel erialal. Tekstis avatakse nii õppe sisu kui ka väljakutseid konkreetse inimese jaoks, sealhulgas antakse sõna persoonile endale.²⁶

Luige eritasandilise ristmiku ehitusobjektil, ehitusjõud oleval viaduktil. Foto: Algis Valtekunas.

26

²⁶ Foto. Annikve, J. Naaber, M. (2014). Kadi Tuum. Maanteeamet. Teeleht, juuni, lk 13. URL: http://www.ttu.ee/public/e/ehitusteaduskond/Instituudid/Teedeinstituut/Kadi_Tuum_1.pdf (26.09.2016).

Stereotüüpide vältimiseks tekstis on hea ette kujutada ja analüüsida, kas teisest soost tegelase puhul oleksid sõnakasutus ja isikukirjeldus sarnased. Kui jah, siis suure tõenäosusega ei ole tekstis soolisi stereotüüpe.

Ühe tipp-poliitikuga tehtud intervjuust võib leida järgmisi väljendeid:

„Tema sinised silmad säravad rõõmsalt...; „...maniküürivabad käed lühikeseks lõigatud küüntega...“.²⁷ Kas nii on kirjeldatud meest või naist?

Videode puhul võib olla vaja kasutada pealelugemist. Soovitav on kasutada pealelugejatena nii mees- kui ka naishäält, sealjuures tuleks silmas pidada, et majandus- ja ettevõtlusteemadel ei kasutataks ainult meeshäält ning kultuuri ja hariduse teemadel naishäält. See aitab vältida tegevus- ja huvialade kohta käivate soostereotüüpide kinnistumist.

3.1.2. Arvesta inimeste eneseväärikusega

Iga sõnum, nii visuaalne kui ka tekstiline, peab arvestama vähemusrühmadesse kuuluvate inimeste rahvusliku ja etnilise identiteedi ning inimväärikusega.

Projekti tegevusi kajastades mõtle alati ka sellele, kuidas erinevaid rühmi tekstis nimetada ja/või pildis kajastada.

Ükskõik, millisesse soogruppi, etnilisse vähemusse või millise puudega inimeste gruppi kujutatud isikud kuuluvad, ei tohiks neid näidata kui kedagi, keda õpetatakse, kellel puudub suhtlemis-, sõna- ja valikuvabadus või kelle elukogemusel puudub igasugune väärtus.

Hoidu eelarvamuslikest ja seksistlikest väljenditest meeste ja naiste kohta ka vähemusrühmades. Ole kindel, et sõnum ei alaväärista eakaid ja puudega inimesi ega vahenda homofoobseid seisukohti.

Väldi meie-nemad mõtlemisviise, kui teema puudutab vähemusrühmi. Näiteks ära kasuta vastandust eestlased – mitte-eestlased.

Tõsta esile erinevate rahvusrühmade ühistegevusi ja koostööd. Vähemuste hulka kuuluvate inimeste edulood aitavad arendada nii rühma liikmete positiivset minakäsituslust kui ka avalikkuse teadlikkust.

²⁷ Kruus, T. (2003). Ene Ergma - täheuurijast poliitikaheks. Eesti Päevaleht, 05.04. URL: <http://epl.delfi.ee/news/melu/ene-ergma-taheuurijast-poliitikaheks?id=50951414> (9.12.2016).

Vähemuste puhul tuleb silmas pidada kahte põhiküsimust:

- tekstid ja pildid peavad kaasa aitama erinevatesse vähemusrühmadesse kuuluvate inimeste eneseusu ja enesekindluse tõusule;
- parandama avalikkuse teadlikkust neist kui elanikkonna täieõiguslikest liikmetest.

3.1.3. Lähene inimkeskselt

Struktuurifondide vahendid on ette nähtud selleks, et laiendada vähemusrühmadesse kuuluvate inimeste valikuvõimalusi töö- ja haridusturul ja avardada nende sotsiaalseid kontakte.

Projektide kajastused peaksid projekti tegevuste loetlemise kõrval rääkima ka vähemuste kaasatusest ja soolise võrdõiguslikkuse edendamisest. Teabematerjale saab elavdada vahetute kasusaajate vaatenurkade ja kogemuste vahendamisega.

Jälgi, et teabematerjalid peegeldaksid projektis osalenud rühmi ja gruppe tasakaalustatult.

Vaata, et teabe- ja õppematerjalid käsitleksid tasakaalustatult ka erinevaid rahvastikurühmi.

On soovitatav, et materjalides oleks välja toodud selliseid eeskujusid ja rollimudeleid, mis tõstaks teiste samas olukorras olevate inimeste eneseusku, innustaks järgima ja ennast arendama. Näiteks rääkides edukatest ettevõtjatest, too näiteid ka nendest rahvastikurühmadest, kes täna on ettevõtluses vähem esindatud – naised, puudega inimesed, sisseäänannud.

Elanikkonna teadlikkuse parandamiseks too välja neid takistusi, mis on ühel või teisel vähemusrühmal tulenevalt ümbritsevast keskkonnast ja võimaluste puudumisest.

3.1.4. Vali ühiskondlik vaatenurk

Ühiskonna kiirest vananemisest ei tohiks rääkida ainult kui majanduslikust probleemist –eakate töövõime langusest ja demograafilisest kriisist. Kui samal ajal rõhutatakse, et noored naised peaksid rohkem lapsi sünnitama, on see mõlema rühma puhul diskrimineeriv.

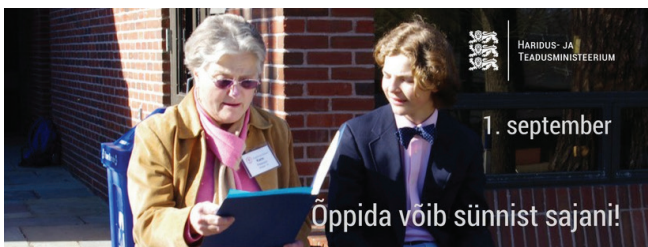
Diskrimineeriv on käsitleda eakaid pensionisüsteemi koormana ning puudega inimesi vaid sotsiaalhoolekande kontekstis.

Too esile vanemaealiste erialased ning sotsiaalsed kogemused, täpsus, töödistsipliin, tööks vajalik ettevaatlikkus, nende roll nooremate koolitamisel ja muu selline.

Näita, et erivajadusega inimene on asjatundlik ja hea töötaja, kes saab hakkama, kui tunneb seotust töökaaslastega ja tajub, et teeb oma otsuseid iseseisvalt.

Avalikkusele tuleks edastada sõnumeid, et töötamine kõrges eas on kasulik ja tervitatav ning vananemist saab edasi lükata, kui on loodud parem töö- ja elukeskkond.

Eesti elukestva õppe strateegia käsitab õppijatena kõiki – nii lapsi, noori kui ka täiskasvanuid. Õppimine peab muutuma aktiivse eluhoiaku lahutamatuks osaks ka vanemaealiste hulgas. Haridus- ja Teadusministeeriumi kooliaasta alguse puhul kasutatud Facebooki-päis on stereotüüpi murdev, sest õppijad pildil on nii eri vanusest kui ka soost.

28

Ära rõhuta asjatult inimeste sugu ja vanust ning ära omista vanuserühmadele stereotüüpseid omadusi, iseloomujooni või rolle. Arvesta samas, et soolist kihistumist ja ebavõrdsust esineb kõigis vanuserühmades. Näiteks on vanemaealised naised ebasoodsamas olukorras ja suuremas vaesusriskis kui sama vanad mehed.²⁹

²⁸ Haridus- ja Teadusministeeriumi Facebooki-päis. Õppida võib sünnist saani (2016). URL: <https://www.facebook.com/haridusministeerium/photos/a.360738433964301.78390.137318852972928/1127846490586821/?type=3&permPage=1> (01.09.2016).

²⁹ Juhendmaterjal. Vanemate naistöötajate tööhõive Eestis (2004). Genf: ILO. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_emp/documents/instructionalmaterial/wcms_116279.pdf (19.10.2016).

Kui projekti tegevusi kajastab ajakirjanik, siis suuna ta võimalusel intervjueerima erinevaid asjaosalisi, mitte ainult kõneisikuid, kes räägivad kõigi eest.

3.2. ÜKS PILT VÕIB ROHKEM RÄÄKIDA KUI SADA SÕNA....

Kõige suurema osa informatsioonist saab inimene nägemismeele kaudu. Pildistatavate valik näitab väärtushoiakuid ning pildid konstrueerivad ka ühiskonna reaalsust ja võimusuhteid. Piltidelt selgub, mida teevad naised ja mida mehed. Selgub, kes on olulisemad ja kes vähem olulised. Kes on nimega, otse ja silmavaatav ning kes on leitud pildipangast ja nimeta.

Piltide valikut mõjutab paljuski see, mida on harjutud nägema avalikus meedias.

Pahatihti kohtab just ajakirjanduses selliseid fotosid, illustratsioone ja sõnakasutusi, mis süvendavad ja kinnistavad soolisi ja vanuselisi stereotüüpe.

3.2.1. Vaata, kas fotod või illustratsioonid taastoodavad soolisi stereotüüpe

Pööra tähelepanu sellele:

- kui palju naisi ja kui palju mehi on piltidel?
- millises tegevuskeskkonnas on piltidel naised, millises mehed?
- kes on esiplaanil ja kes tagaplaanil?
- kes on aktiivsed ja kes passiivsed, naised või mehed?
- kas kehakeelest võib välja lugeda domineerivust või allutatust?

Vali võimalusel fotod ja illustratsioonid nii, et naised ja mehed oleksid esitatud tasakaalustatult.

Kui soovid oma tähelepanelikkust soostereotüüpide märkamisel proovida, siis vaata EASi vahelehte „Uuenduste Tuules“.³⁰ Leht kajastab EASi toetatud teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooniprojektide edulugusid Eestis. Artikleid illustreerivad asjakohased fotod.

³⁰ Uuenduste Tuules (2008). EAS. 18.06, lk 5,7. URL:

<http://www.eas.ee/images/doc/sihtasutusest/trukised/uuenduste-tuules-eestikeelne.pdf> (26.09.2016).

Loetle:

- Mitu naist ja mitu meest on fotodel kokku?
- Mitu naist ja mitu meest on fotol üksi?
- Mitu meest ja mitu naist on grupifotol?
- Mitu naist ja mitu meest vaatab kaamerasse?
- Mitu meest ja mitu naist tegeleb mõne tehnilise vahendiga?

Millist sõnumit fotod sinu arvates edastavad?

Kas panid tähele, et väljaande fotodel on läbivalt kujutatud mehi (21 meest ja 3 naist)? See kinnitab arusaama, et uuendus saab olla seotud ainult tehnoloogiaga ja tehnoloogiavaldkond on meeste pärusmaa. Kas panid ka tähele, et ainsal naisi kujutaval pildil on naised pildistatud rühmana ja ainult üks neist on aktiivses tegevuses? Meestega fotodel on kümme meest isikuliselt nimetatud, aga naiste nimesid pole ära toodud.

Soolisi stereotüüpe saab märgata ka ilma kedagi loetlemata.

Proovi hinnata, kas pildid kõrgkooli kodulehel on:

- soolisi stereotüüpe naistele ja meestele sobivatest erialadest kinnistavad?
- valikuvõimalusi avardavad?

31

Kas märkasid, et illustratiivsed fotod kinnistavad stereotüüpseid erialavalikuid? Selline pildivalik kindlasti ei toeta noorte naiste ja meeste paindlikumaid erialavalikuid.

3.2.2. Teksti ja pildi kokkulangevus

Jälgi, et teksti ja visuaalse materjali vahel ei tekiks ebakõla. Juhul, kui mõni artikkel avaldatakse meedias, kontrolli võimalusel üle artikli pealkiri ja illustratsioonide ning piltide valik.

Õpetajate Leht avaldas artikli pealkirjaga „Võrdsed võimalused lasteaias“.³² Võrdle artikli pealkirja, fotole lisatud selgitust ja fotol kujutatut.

32

Lastele võrdsed võimaluste loomine tähendab, et õppeasutustes välditakse soostereotüüpe. Näiteks võiks jälgida, et kõik lapsed saaksid mängida kõigi mänguvahenditega ja osaleda kõigis mängudes. Autodega sobib mängida nii poistel kui tüdrukutel.

Kas märkasid, kes autodega mängivad?

Valitud foto ei toeta pealkirjas ja foto allkirjana toodud mõtet, vaid hoopis süvendab stereotüüpe tüdrukute ja poiste erinevustest.

3.2.3. Projekti tegevusi kajastavad fotod

Fotod peavad olema tõepärased ning kajastama osavõtjaid, kes üritusel osalesid, mitte ainult võtmeisikuid.

Jälgida tuleks, et teabematerjalidesse valitavad fotod ei piirduks vaid fotodega inimeste selgadest või poolikutest inimestest. Fototöötluse kunstilised ja esteetilised taotlused peavad olema kooskõlas soolise võrdõiguslikkuse põhimõtetega.

Kui on asjakohane, siis kasuta pildivalikus mitmesuguseid perekonnakooslusi, ka mehi lastega tegelemas, naisi aktiivselt osalemas avalikus elus ja sealhulgas rollides, milles siiani oleme harjunud nägema pigem mehi.

3.2.4. Pildipankadest võetud fotod

Elualade tutvustamisel väldi elualade soolise segregatsiooni taastootmist. Väldi selliseid stereotüüpseid pilte, kus naisi kujutatakse ainult koos lastega või kodutöid tegemas, mehi töökeskkonnas ja/või üksnes tehnilistel aladel, puudega inimesi vaid abivajajatena, LGBT inimesi vaid paraadi kontekstis jne.

³⁰ Uuenduste Tuules (2008). EAS. 18.06, lk 5,7. URL:

<http://www.eas.ee/images/doc/sihtasutusest/trukised/uuenduste-tuules-eestikeelne.pdf> (26.09.2016).

Leia ka pilte, millel on näha mehi laste ja perega tegelemas ning naisi avalikus elus osalemas.

Soolist võrdõiguslikkust toetavad sellised fotod, millelt selgub, et traditsiooniliselt meeste domineeritud valdkondades töötavad ka naised ja niinimetatud naiste valdkondades saavad hakkama ka mehed.

33

34

Välldi liiga kitsa tähendusega pilte eakaid ja puuetega inimesi puudutavate teemade juures. Näita inimesi, mitte sümboliseid pilte nende erivajadusest.

Vaata ja analüüsi, kui stereotüüpselt valitakse eakatest rääkides illustatsioone:

- Kas käed näitavad aktiivsust või passiivsust?
- Kas teisel pildil on olulised inimesed või abivahendid?

35

36

Puudega inimesi käsitlevaid kirjutisi ilmestavad harjumuspäraselt pildid abivahenditest ja inimeste kätest või alakehadest.

³³ Foto URL: <http://www.bestcarsguide.com/wp-content/uploads/2011/08/Potential-Auto-Mechanic.jpg>. A college&Univeristy Information Source (2013). Breaking into the Automotive Field for Women. URL: <http://schools-training.com/articles/breaking-automotive-field-women.html> (1.10.2016).

³⁴ Foto URL: <http://www.equalitycanada.com/wp-content/uploads/2013/02/earlychildhood.jpg>. Canadian Association for Equality (2013). Why female dominated professions show the complexity of gender in the workforce. URL: <http://equalitycanada.com/why-female-nominated-professions-show-the-complexity-of-gender-in-the-workforce/> (1.10.2016).

³⁵ Foto URL: http://i1.wp.com/www.laanlane.ee/wp-content/uploads/2016/09/hands-981400_640.jpg /Soopan, I. (2016). Haapsalu Sotsiaalmaja kutsub üles tunnustama eakate elu edendajaid. Läänlane, 9.09. URL: <http://www.laanlane.ee/tag/haapsalu-sotsiaalmaja/> (1.11.2016).

37

Kui pildil on ainult illustratiivne tähendus, piisab ka tühja ratastooli pildist.

Kui inimene on nõus, et teda pildistatakse, siis kasuta seda võimalust. See aitab muuta üldsuse arvamusi ja hoiakuid.

38

Arvesta, et inimesed, kellel on puue, elavad läbi samu tundeid ja meeleolusid kui teised. Nad teevad tööd ja on aktiivsed.

39

40

³⁷ Foto URL: http://g3.nh.ee/images/pix/728x404/iiEolPouqdc/file34256701_3fcb0b2c.jpg.

Tiirik, G. (2010). Kui sissetulek oleks piisav, puudega inimesed abi ei küsiks. Maaleht, 03.12. URL: [http://maaleht.delfi.ee/news/maaleht/uudised/kui-sissetulek-oleks-piisav-puudega-inimesed-abi-ei-kusiks?id=35982247/\(1.11.2016\)](http://maaleht.delfi.ee/news/maaleht/uudised/kui-sissetulek-oleks-piisav-puudega-inimesed-abi-ei-kusiks?id=35982247/(1.11.2016)).

³⁸ Foto. Luud, A. Helend-Aaviku, K. (2014). Ratastoolis töötaja: ma olen kindel, et mind pole tööle võetud, sest olen ratastoolis. Õhtuleht, 30.09. URL: <http://www.oh tuleht.ee/597126/ratastoolis-tootsija-ma-olen-kindel-et-mind-pole-toole-voetud-sest-olen-ratastoolis/>.

³⁹ Foto URL: http://www.vaimupuu.ee/ERRi_muuseumi_kulastus_789-7#vi.

⁴⁰ Foto URL: http://www.vaimupuu.ee/Erivajadustega_inimeste_laulupidu_Viljandis_Laulan_helisema_maa_953-105#vi.

Pildid, mida valitakse puudest rääkides, võiksid võimalusel juhtida tähelepanu väliskeskonna takistustele ja nende muutmisele. Soovitav on tuua selliseid näiteid, mis pakuvad pigem uusi ideid, mitte ei sildista erivajadusega inimesi.

41

42

43

44

Kui piltidel on erivajadusega inimesed, siis analüüsi, kas:

- neid on näidatud abivajajana või toimetulevana?
- nende on näod varjatud või on näidatud nägu ja ilmet?

Niisamuti kui ei maksa rõhutada puuet ja erivahendeid, pole vaja ka erivajadusega inimesi näidata ainult abivajajatena.

3.2.5. Joonistused ja muud illustratsioonid

Ka joonistused ja muud illustratsioonid aitavad kujundada arusaamu soorollidest, rahvusrühmadest, noortest ja vanadest.

Kontrolli, et illustratsioonid poleks noorte või eakate suhtes sooliselt stereotüüpseid ja eelarvamuslikud. Vähemusrahvusi ei pea alati kujutama nende rahvariities või koos rahvussümbolitega. See-eest võid pöörata tähelepanu sellele, kes on pildil esi-, kes tagaplaanil – paigutus kannab enamasti sõnumit selle kohta, kes on tähtsam.

⁴¹ Joonis URL: <http://media.jamejamonline.ir/Media/Image/1394/05/07/635737943624047026.jpg> (1.11.2016).

⁴² Foto URL: <http://www.sagetraveling.com/Athens-Disabled-Access> (1.11.2016).

⁴³ Foto URL: <http://www.inclusiveplay.com/wp-content/uploads/2012/08/IP15-iswing1.jpg>. Inclusive Play. URL: <http://www.inclusiveplay.com/product/iswing/> (1.11.2016).

⁴⁴ Foto. Pinterest leht. Algallikas: www.miracle-recreation.com, Miracle Recreation. URL: <https://www.pinterest.com/pin/490540584391304802/> (1.11.2016).

Vaata, kas alloleval kaanepildil on kujutatud:

- naisi ja mehi tasakaalustatult?
- eakaid inimesi aktiivsena?
- millist sõnumit edastab väljaande pealkiri?

45

Haridus- ja Teadusministeeriumi väljaande kujundus on positiivne, sest ei käsitle eakaid abivajajate ja passiivsetena, vaid õppimisvõimelistena, tegelemas arvutitega. Tekst ja kujundus viitavad ka sellele, et ka eakatelt võib midagi õppida.

3.2.6. Värvivalikud

Ühiskonnas on viimastel aastakümnetel juurdunud arusaamad, et roosa seostub naiste ja tüdrukutega ning sinine poiste ja meestega. Tänu turundusele ja meediale toimivad need värvid kui märgid, mille abil rõhutatakse soolisi erinevusi. Stereotüüpide murdmiseks ole värvivalikul loomingulisem. Võimalusi, kombinatsioone ja värve on palju!

⁴⁵ Kujundus Leesik, E. Saar, E., Unt, M. jt. (2014). Oskused ja elukestev õpe: kellelt ja mida on Eestil oskuste parandamiseks õppida? PIAAC uuringu temaatiline aruanne nr 2. Tartu: Haridus-ja Teadusministeerium. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/oskused_ja_elukestev_ope_-_piaac.pdf (1.10.2016).

3.3. Kui ostad teenuse sisse

Tele-, raadiosaadete ja videomaterjalide tellimisel sea tingimuseks, et kaasatud oleksid nii mees- kui ka naissoost esinejad, eksperdid, eri vanuses ja taustaga inimesed. Seda kindlasti juhul, kui eesmärk on tutvustada ühiskonnas esinevaid erinevaid arvamusi ja seisukohti.

Ka videomaterjalide puhul on oluline soostereotüüpe vältida.

Eri- ja ametialade tutvustamisel tuleb silmas pidada, et see ei süvendaks ega kinnistaks soolisi erinevusi haridusvalikutest.

Soovitav on saadete sisu otsustamisel konsulteerida soolise võrdõiguslikkuse eksperdiga ja vähemusgrupi probleemides orienteeruva eksperdiga või vähemusgrupi esindusorganisatsiooniga. Loe lähemalt käsiraamatu lisast nr. 2.

3.4. Kutsed ja teadaanded

Projekti üritustele kutsumisel on oluline mõelda, millisele sihtgrupile kutse on suunatud. Tuleb arvestada, et sellesse võib kuuluda inimesi erinevatest sotsiaalsetest rühmadest.

Mõnikord piisab vaid väikestest vihjetest visuaalses materjalis või sõnavalikus, sautmaks mõne sotsiaalse grupi esindajatele sõnumit, et ka neid on sihtgrupina silmas peetud. Näiteks kui tantsuringi plakatil ei ole vaid tüdrukud, kui robotikaringi kutse ei märgi sobivate osalejatena üksnes poisse või lisades juurde info, et keskkond ja koolituse materjalid on kohandatud ka puudega inimestele.

TASUTA KOOLITUS TÖÖTUTELE
Puupaadi ehitus ja renoveerimine
28. märts 2011 – 17. juuni 2011 Haapsalus

Avatud uste päev
28. jaanuar 2011 kell 13.00-16.00
Kaubaaeda, Raudtee 2, Haapsalus

Jagame kõigile huvilistele infot toimuvate koolituste kohta ning pakume sooja joo!

Algab registreerimine koolitusele!

1 etapp – etapp, 3 haad, 1 haad rühmas, kokku 12 päeva
Koolitus on mõeldud inimestele, kes soovivad õppida, kuidas ehitada ja renoveerida laeva (10-24 aastat)

Õppe koolituse eesmärgid on:

- õppida ehitada ja renoveerida laeva (10-24 aastat)
- teha laeva ehitamiseks vajalikud tööde
- teha laeva ehitamiseks vajalikud tööde

Koolitus on mõeldud inimestele, kes soovivad õppida, kuidas ehitada ja renoveerida laeva (10-24 aastat)

Koolituse eesmärgid on:

- õppida ehitada ja renoveerida laeva (10-24 aastat)
- teha laeva ehitamiseks vajalikud tööde
- teha laeva ehitamiseks vajalikud tööde

Koolitusest on oodatud osa võtma ühtmoodi nii mehed kui ka naised!

Info ja registreerimine:
Koolitusest on oodatud osa võtma ühtmoodi nii mehed kui ka naised!
Koolitusest on oodatud osa võtma ühtmoodi nii mehed kui ka naised!

Projekt on toetatud Euroopa Liidu ja Eesti Vabariigi vahelise koostöö raames.

46

Puulaevaselts Vikan MTÜ kirjutas kutsele: „Koolitusest on oodatud osa võtma ühtmoodi nii mehed kui ka naised“.

⁴⁶ URL: <http://koolitus.vikan.ee/content/tulemas-avatud-uste-p%C3%A4ev> (1.11.2016).

Kutsele lisatud teave võib olla suunatud vähem esindatud sihtgrupile, näiteks noortele lapsevanematele. Nii pakub MTÜ Eesti Abikeskus noortele vanuses 16–29 aastat tasuta müügikonsultandi koolitust. Kutsele on lisatud teave, et vajadusel kaetakse koolituse ajal ka lapsehoiuteenuse tasu.⁴⁷

Ligipääsetavuse tähistamiseks võid kasutada järgmisi piktogramme:

48

3.5. TEABEMATERJALIDE LEVITAMINE

Levitamisel on oluline arvestada sihtgruppide olukorda, harjumusi ja ligipääsetavust.

Elanikkond koosneb erineva elulaadiga, eri olukordades ja elusituatsioonides olevatest sotsiaalsetest rühmadest. Mitte kõik ei kasuta internetti, ei loe ajalehti või loevad ainult kohalikke lehti, ei käi raamatukogudes või polegi huvitatud projektiga seotud tegevustest. Inimeste suhtlusvõrgustikud erinevad sooliselt, vanuseliselt ja/või keeleliselt. Kui on oluline, et teabematerjal või info jõuaks võimalikult paljude ühiskonnaliikmeteni, siis tuleb teada, milliseid teabekanaleid ja võrgustikke erinevad rühmad kõige rohkem kasutavad.

Näiteks on naiste ja meeste meediatarbimise harjumused sageli erinevad. Kuigi internetti kasutatakse võrdselt, kasutavad naised ja mehed seda sageli erinevatel eesmärkidel. Naised kasutavad internetti rohkem tervise- ja pereteemalisteks infootsinguteks, mehed rohkem muusika ja filmide alla laadimiseks – meelelahutuseks. Ürituste ja kutsete puhul on seega oluline läbi mõelda, millistele veebilehtedele oma kutseid pakkuda. Meediakanalite eelistused ja kanalid sõltuvad ka eluperioodidest ja vanusest.

⁴⁷ URL: <http://www.tallinn.ee/est/Uudis-Tasuta-muugikonsultandi-koolitus-noortele-tootutele-vanuses-16-29> (1.11.2016).

⁴⁸ URL: <http://www.epikoda.ee/kojast/ligipaasetavus>.

Siin pole vahet, kas tegemist on plakatite ja voldikutega, mis kutsuvad töötuid osalema koolitustele või tele- ja raadiosaadetega, mis räägivad ettevõtlikkusest alati tuleb läbi mõelda, kuidas jõuaks teave nii naiste kui meeste, noorte ja eakate, vene keelt emakeelena kõnelevate inimeste või muude gruppideni.

Teise olulise aspektina tuleb tähelepanu pöörata ligipääsetavusele. Ligipääsetavuse eesmärk on tagada erivajadustega inimestele juurdepääs teabele teistega võrdsetel alustel.

Selleks tuleb teada, kuidas pakkuda erivajadusega inimestele informatsiooni ja teavet ligipääsetavates formaatides, kasutades tehnoloogilisi lahendusi ning võttes arvesse erinevatest puudeliikidest tulenevaid vajadusi (näiteks Braille kiri, audio-salvestused, kergesti loetavad tekstiversioonid jms.).

Teadmisi ligipääsetavuse tagamise kohta saab arvukatest juhistest, mis on toodud lisas nr. 1.

4. ENESEANALÜÜSI TÄHTSUS

Sageli takistavad sooaspekti arvestamist ja vähemusgruppide võrdse kohtlemise edendamist inimese enda hoiakud ja arusaamad.

Mõned väited eneseanalüüsiks. Vasta kas: „Jah, olen nõus“ või: „Ei, pole nõus“:

- minu projektis ei ole soolise võrdõiguslikkusega probleeme;
- soorollid on aastasadadega paika pandud ja pole minu asi neid kahtluse alla seada;
- minu projektiga ei ole seotud erilist lähenemist vajavaid elanikkonna gruppe;
- ma ei pea projekti teabematerjalide koostamisel ja teavitustegevuses naiste, meeste ja vähemusgruppide peale eriti mõtlema, kuna olen juba loomult väga salliv inimene;
- tänapäeval on nii palju vähemusi, et nende kõigiga ei jaksa enda töös arvestada;
- vähemustele liiga suurt tähelepanu pöörates jäävad tavainimesed täiesti unarusse.

Kui vastasid enamikule küsimustele „jah“, siis on suur tõenäosus, et vajaksid veel tutvumist muude materjalidega või lisakoolitust.

Näiteks võiksid läbi vaadata mõned videod , millest selgub, kui erinevalt kujutatakse naiste ja meeste staatust, mida arvavad puuetega inimesed nendega suhtlemisest ja kuidas on praktiliselt lahendatud juurdepääsetavuse küsimusi.

1. Vaata videomaterjali, mis tutvustab IT Kolledžit.⁴⁹

Vaata ja pane tähele:

- kes on küsija, kes “teadja” rollis?
- kes on IKT probleemi ees abitu?
- kes keda aitab?
- kes probleemi lahendab?
- kes on teadmiste ja oskustega?
- kas tüdruku tehtav ülesanne on võrdväärne poisi poolt lahendatuga?
- kas videos on järgitud soolise võrdõiguslikkuse eesmärke?

49

Videos näidatakse poisse teadjamatena, probleemi lahendajatena, otsusekindlatena, tütarlapsi aga rohkem abivajaja ja nõuküsija rollis.

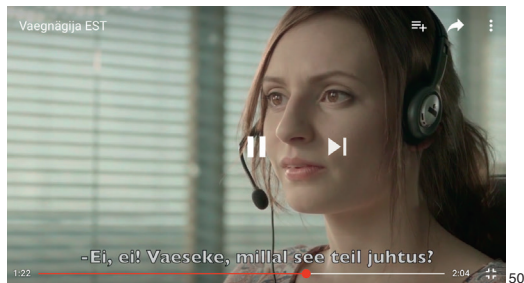
Video, mis võiks kaasa aidata sellele, et julgustada rohkem tütarlapsi valida IKT erialasid, taastoodab hoopis soostereotüüpe.

2. Vaata videomaterjali, mis selgitab stereotüüpseid suhtumisi puuetega inimestesse.

Töövõimereformi teavitust video "Vaegnägija"⁵⁰ näidatakse, milline käitumine puudega inimeste suhtes ei sobi ja kutsutakse sellest hoiduma. Video näitab nägemispuudega inimest tema argises töökeskkonnas.

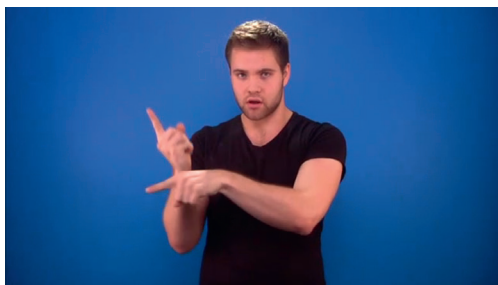

Puuetega inimesed ei soovi, et neid haletsetaks, eriliselt koheldaks, kui nad ise just abi ei küsi.

3. Vaata videomaterjali, milles on arvestatud juurdepääsetavusega.

Vaata Eesti Noorteühenduste Liidu koostööprojekti videoid⁵¹, mille jaoks Eesti LGBT Ühing tegi koostööd Eesti Kurtide Noorte Organisatsiooniga ja Eesti Arstiteadusüliõpilaste Seltsiga. Videodes selgitatakse seksuaalhariduse infot lahti viipekeeles, kusjuures info on subtiitritena loetav ja arusaadav ka neile, kes viipekeelt ei valda. Muude seksuaalsust käsitlevate sõnade seas avatakse ka seksuaalvähemusi puudutavaid mõisteid kedagi sildistamata. Videodes viiplevad nii mehed kui ka naised.

51

⁵⁰ Vaegnägija EST (2014). Sotsiaalministeerium. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=R0F5EsMEodg> (26.09.2016).

⁵¹ Seksuaaltervise õppematerjalid (2016), video URL: <http://www.ekno.ee/?p=2236>, (10.12.2016).

KOKKUVÕTE

Sõnadel ja tekstidel on ühiskondlike hoiakute ja arusaamade kujundamisel äärmiselt suur roll. Visuaalne materjal ja tekstid mõjutavad otseselt seda, kuidas tegelikkust tajutakse, ühiskonnarühmadest mõeldakse ja neist räägitakse.

Seepärast on soolise võrdõiguslikkuse edendamisel ja vähemusrühmadesse kuuluvate inimeste diskrimineerimise ennetamisel eriti oluline kummutada aegunud stereotüüpe ja eelarvamusi.

Eelkõige tuleb märgata ja mõista, kuidas erinevad ootused soorollidele ja üldlevinud suhtumised vähemusrühmade suhtes võivad mõjutada indiviidide võimalusi ja enesemääratlust. Soostereotüübid ja -rollid mõjutavad naiste ja meeste erinevat staatust igas väiksemaski inimrühmas. Kuna soostereotüübid on kultuuri ja keelde sügavalt juurdunud, ei ole nende märkamine kerge. Ent kui see kord on ära õpitud, siis on see oskus, mida enam ära ei unusta.

Kriitiline suhtumine väljakujunenud stereotüüpidesse ja eelarvamustesse aitab kaasa ebavõrdsuse vähenemisele nii projekti, organisatsiooni kui ka ühiskonna tasandil.

Lisa 1. Juhendid juurdepääsetavuse tagamiseks

- Puudega inimeste ligipääsetavuse tagamine projektides – juhend puudega inimeste ligipääsetavuse tagamiseks Euroopa Liidu ühtekuuluvuspoliitika fondide rahastatud projektides. Võrdõigusvoliniku kantselei, 2016.

<http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2016/04/Puudega-inimeste-ligip%C3%A4%C3%A4setavuse-tagamine-projektides.pdf>

- Ligipääsetava sündmuse kontrollnimekiri annab nõu, kuidas plaanida, korraldada ja viia läbi erinevaid sündmusi ja üritusi, nii, et need oleks ligipääsetavad ka erivajadustega inimestele (kuulajatele ja esinejatele).

<http://www.vordoigusvolinik.ee/ligipaasetava-sundmuse-kontrollnimekiri/>

- Kuidas teha ettekanded kättesaadavaks erivajadustega inimestele?

<http://www.vordoigusvolinik.ee/kuidas-teha-ettekanded-kattesaadavaks-erivajadustega-inimestele/>

- Kättesaadava informatsiooni suunised. Õppeks vajaliku informatsiooni juurdepääsetavust toetav IKT.

Eesmärk on tagada kättesaadav informatsioon, mille sisus on kerge orienteeruda ja mida on erinevate tajumeelte kaudu, nt silmad ja/või kõrvad ja/või sõrmed, lihtne vastu võtta ja mõista.

http://www.ict4ial.eu/sites/default/files/Guidelines%20for%20Accessible%20Information_ET.pdf

- Veebipõhise informatsiooni kättesaadavuse ja ligipääsetavuse tagamine. Majandus- ja Kommunikatsiooniministri 19.03.2012 käskkirjaga nr 12-0106 kinnitatud „Veebide koosvõime raamistik” versioon 1.0 alusel peavad riigi ja kohaliku omavalitsuse veebilehed vastama WCAG 2.0 AA taseme edukriteeriumitele.

Loe edasi: WCAG 2.0 rakendusjuhised.

<https://www.mkm.ee/et/wcag-20-rakendusjuhised>

Lisa 2. Valik organisatsioone ja veebilehti, kust abi otsida

Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus
www.astangu.ee

Eesti Euroopa Liikumine
www.noorteportaal.ee

Eesti LGBT Ühing
www.lgbt.ee

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus
www.enut.ee

Eesti Naisteühenduste Ümarlaud
www.enu.ee

Eesti Puuetega Inimeste Koda
www.epikoda.ee

Eesti rahvusvähemuste kultuuriorganisatsioonide infoleht
www.etnoweb.ee

Euroopa Liidu ühtekuuluvuspoliitika fondide võrdõiguslikkuse kompetentsikeskus
www.vordoigusvolinik.ee/kompetentsikeskus/

Feministeerium
www.feministeerium.ee

Haridus ja sugu
www.haridusjasugu.ee

Ligipääsetavuse foorum
www.ligipaasetavus.ee

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik
www.vordoigusvolinik.ee

www.volinik.ee/kompetentsikeskus/

SOOLISE VÕRDÕIGUSLIKKUSE
JA VÕRDSE KOHTLEMISE VOLINIK

ISBN 978-9949-9791-5-8

9 789949 979158